

Герасимовський С. В.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри цивільного права*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОГРОЗИ», ЯК ПІДСТАВИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНУ

В юридичній літературі немає єдності в питанні визначення погрози. Так, В. П. Шахматов визначає погрозу як попередження про заподіяння «шкоди» в майбутньому (Шахматов В. П. Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1967. – с. 238). О. Н. Садіков вважає, що погроза являє собою психічний вплив на волю особи, за допомогою заяв про заподіяння їй якоїсь шкоди в майбутньому (Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой (постатейный). / Под ред. О. Н. Садикова. – М. : Контракт; ИНФРА-М, 1997. – с. 373). В. С. Ем вважає, що погроза являє собою не реалізований в дійсності намір завдати шкоди (Гражданское право : учеб. : в 2-х т. ; под ред. Е. А. Суханова. – М. : БЕК. – Т. 1. – 1998. – с. 371). На думку М. В. Кротова не всяка погроза здатна опорочити правочин, а лише така, яка об'єктивно може впливати на учасника правочину з метою спонукання його до укладення даного правочину, тобто суттєва погроза (Гражданское право : учеб. Ч. 1 / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. – М. : ТЕИС, 1996. – с. 211). Необхідно також звернути увагу на дане І.Б. Новицьким визначення погрози, який зазначає, що серйозність погрози визначається за обставинами даного конкретного випадку, тобто досить встановити, що дана погроза повинна була спонукати конкретну особу до вчинення правочину, який оскаржують посиланням на примус. Погроза може бути спрямована проти життя, тілесної недоторканності, свободи честі, майна особи, якій погрожують, або близьких їй осіб (Новицкий И. Б. Недействительные сделки // Вопросы советского гражданского права. – Изд-во АН СССР, 1945. – с. 256).

Найбільш загальне визначення такої категорії, як погроза, сформульовано О. С. Юффе, який зазначав, що погроза являє собою спосіб психічного впливу з метою спонукання до вчинення правочину (Юффе О. С. Советское гражданское право : курс лекц. Ч. 1. – Л. : Издательство ЛГУ, 1958. – с. 284). В свою чергу, О. А. Красавчиков вказував на те, що під погрозою в цивільному праві прийнято розуміти психічний вплив, що збуджує словами або діями у особи побоювання заподіяння їй або її близьким особистої, або майнової шкоди (Советское гражданское право : учеб. : в 2 т. ; под ред. О. А. Красавчикова. – М. : Высшая школа, 1985. – Т. 1. – с. 258). С.І. Вільнянський визначаючи погрозу, звертає увагу на інший аспект, а саме на реалізацію дій, вказуючи, що погроза відрізняється від насильства тим, що вона викликає уявлення про ймовірну, можливу майбутню шкоду, тоді як насильством є шкода, заподіяване в момент вчинен-

ня правочину (Вильнянский С. И. Лекций по советскому гражданскому праву. – Ч. 1. – X. : Изд-во Харьк. ун-та, 1958. – с. 165).

Цікавим вважаємо також розгляд питання щодо характеру погрози або щодо змісту відомостей, які можуть бути розголошені в разі реалізації погрози. В юридичній літературі це питання вирішується неоднозначно. Одна з точок зору полягає в тому, що погроза служить підставою для визнання правочину недійсним тільки в тому випадку, якщо шкода, якою погрожують, є протиправною. Одним з перших цю позицію висловив Д.І. Мейер, який стверджував, що про шкоду може бути мова тільки тоді, коли особа вчиняє дію, яку вона не вправі була вчинити (Мейер Д. И. Русское гражданское право : учебн. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Статут, 2000. – с. 120). Аналогічної точки зору дотримувався і Г. Ф. Шершеневич, вказуючи на те, що особа, яка погрожує, не повинна мати право на дії, з якими пов'язані страждання для того, кому погрожують (Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изд. 1907 г.). – М. : Спарк, 1995. – с. 113). Така точка зору була підтримана С.І. Вільнянським (Вильнянский С. И. Лекций по советскому гражданскому праву. – Ч. 1. – X. : Изд-во Харьк. ун-та, 1958. – с. 165). Сьогодні її представником є Ю.П. Єгоров, на погляд якого правомірна погроза не може свідчити про підміну внутрішньої волі суб'єкта правочину, адже необхідність здійснити правомірну дію відома їй наперед і не може паралізувати її волю (Єгоров Ю. П. Сделки в гражданском праве : учеб. пособ. – Новосибирск : Наука, 1999. – с. 144).

Досить своєрідну позицію зайняв Є.В. Васьковський, який з одного боку вважав, що погроза повинна бути неправомірною, протизаконною, а з іншого – запропонував такі умови правомірності погрози, вимогам яких відповідати практично неможливо: «1) коли той хто погрожує має право здійснити ту шкоду, яким погрожує і 2) коли він має право вимагати укладення даного правочину» (Васьковский Е. В. Учебник гражданского права / Под ред. В. С. Ем. – М. : Статут, 2003. <http://forum.yurclub.ru/>). Отже, перша із запропонованих умов стосується будь-якої правомірної погрозу. Друга ж умова, то на сьогодні актуальна тільки для деяких категорій правочинів, наприклад для публічних договорів.

Зазначимо також, що І.В. Матвеев вважає, що сам факт погрози, на підставі якого суб'єкт спонукається до участі в правочині, завжди є неправомірним незалежно від його змісту (Матвеев И. В. Правовая природа недействительных сделок : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. – М., 2002. – с. 149).

Сьогодні більшість дослідників стверджують, що характер погрози не має значення при використанні її в якості підстави для визнання правочину недійсним. Одним з перших прихильників цієї думки став П.І. Стучка (Стучка П. И. Курс советского гражданского права : в 2 т. – М. : Изд-во Ком. Аккад., 1927. – Т. 2. – с. 260). Підтримав цей погляд і А. Г. Гойхбарг,

стверджуючи, що не потрібно, щоб погрози неодмінно були протизаконними (Гойхбарг А. Г. Хозяйственное право РСФСР. Гражданский кодекс : в 2 т. – [3-е изд., испр и доп.] – М., 1924. – Т. 1. – с. 52).

Зазначимо, що буквальне тлумачення слова «погроза» (обіцянка заподіяти шкоду) дозволяє зробити висновок про те, що вона, як і насильство, є способом впливу на волю особи, проте, на відміну від насильства, спрямована в майбутнє. В Енциклопедичному словнику Брокгауза і Ефрона погроза визначається як залякування людини обіцянкою заподіяти шкоду. Сама по собі погроза, на думку авторів словника, є не більш як виявлення умислу. Погроза заподіяти шкоду ще не свідчить ні про намір вчинити діяння, заборонене законом під страхом покарання, ні про можливість його вчинення. Погрозу вважають або засобом примусу; або відносять її до образ; або визнають її різновидом посягань на свободу, говорячи, що суть її полягає у впливі на психічну діяльність того, кому погрожують, свобода якого щодо вчинення або невчинення жодних дій, під впливом погрози обмежується (Энциклопедический словарь [репринтное воспроизведение издания Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон 1890 г.]. – М. : ТЕРРА., 1991. – с. 567).

Таким чином, для визнання правочину недійсним внаслідок вчинення його під впливом погрози сама погроза повинна мати об'єктивну можливість впливати на поведінку особи, яка примушується до вчинення правочину.

Головня І.Я.

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри цивільного права*

ІСТОРИЧНА ЕВОЛЮЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ

Перші згадки про делікти, як і про багато інших правових інститутів, відносяться до часів Стародавнього Риму. Стародавнє римське право спочатку розглядало делікт як приватне правопорушення і не передбачало втручання з боку держави у регулювання відносин з відшкодування шкоди потерпілому, залишивши останньому можливість вирішувати на свій розсуд, яке покарання буде застосовуватись до правопорушника. При цьому відповідальність на початковому етапі носила особистий характер, тобто зводилась до кровної помсти, не зобов'язуючи правопорушника до якогось виконання чи майнового відшкодування.

Одним із перших джерел, що закріпили правове регулювання деліктів були відомі Закони XII Таблиць. Аналіз закріплених тут норм дозволяє підтвердити висновок про особистий характер наслідків правопорушення. Наприклад, у Таблиці VIII вказано: «Якщо вчинить каліцтво членів і не помиряться з (потерпілим), то хай і йому самому буде заподіяно те ж